

**ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
MILLIY GWARDIYASI
HARBIY-TEKNIK INSTITUTI**

**ГУМАНИТАР ВА ИЖТИМОЙ ФАНЛАР
КАФЕДРАСИ**

**ЗАХИРИДДИН МУХАММАД БОБУР ҲАЁТИ ВА
МЕРОСИНИ ЎРГАНИШ ДУНЁ ТАЛҚИНИДА
халқаро илмий-амалий конференцияси тўплами
2021 йил 12 феврал**

II-ҚИСМ

**ИЗУЧЕНИЕ ЖИЗНИ И НАСЛЕДИЯ ЗАХИРИДДИНА
МУХАММАДА БАБУРА В МИРОВОЙ
ИНТЕРПРЕТАЦИИ**

**сборник международной научно-практической
конференции
12 февраля 2021 года**

ЧАСТЬ II

**STUDYING THE LIFE AND LEGACY OF ZAHIRIDDIN
MUHAMMAD BABUR IN THE WORLD
INTERPRETATION**

**book of international scientific-practical conference
February 12, 2021**

PART II

Тошкент – 2021

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МИЛЛИЙ ГВАРДИЯСИ

ҲАРБИЙ-ТЕХНИК ИНСТИТУТИ

ГУМАНИТАР ВА ИЖТИМОЙ ФАҲЛАР КАФЕДРАСИ

**ЗАҲИРИДДИН МУҲАММАД БОБУР ҲАЁТИ ВА МЕРОСИНИ ЎРГАНИШ
ДУНЁ ТАЛҚИНИДА**

**халқаро илмий-амалий конференцияси тўплами
2021 йил 12 феврал**

II-ҚИСМ

**ИЗУЧЕНИЕ ЖИЗНИ И НАСЛЕДИЯ ЗАХИРИДДИНА МУХАММАДА БАБУРА В
МИРОВОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ**

**сборник международной научно-практической конференции
12 февраля 2021 года**

ЧАСТЬ II

**STUDYING THE LIFE AND LEGACY OF ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BABUR IN
THE WORLD INTERPRETATION**

**book of international scientific-practical conference
February 12, 2021**

PART II

Тошкент – 2021

тегишини ўйлашимиз, энг муҳими мутолаадан кейин биз Бобур сингари ўзимиздаги қайси иллатдан мардларча халос бўлишга интилишимизни назарда тутишимиз керак. Бобур фармонда «тавба эшикларини тўлиқ жиддият билан қокдик» демокда. Демак, инсон ўзида мавжуд ножўя ҳаракатлардан, жумладан майпарастликдан ҳам хавас билан, мавсумий тарзда халос бўла олмайди, унга бархам бериш учун жид-дийлик, ирода талаб этилади. Кейин, Бобур майни тарк этишни унга қарши уруш очганлиги билан изохламокда. Бу ҳам инсон табиатидаги ҳар қандай нопок ҳаракатни, ўзининг иззат нафсини синдириб, муттасил кураш ва қатъийлик билан амалга ошириш лозимлигини таъкидламокда. Шубҳасиз, Бобурнинг бу ўғити бугунги ёшларимизни гиёҳвандлик, арок-хўрлик, диний экстримизм, ақидапарастлик кўчаларидан йигиштириб олишга, мустақилликни неъмат билиб, уни мустаҳкамлаш сари асрлар оша бизга битилган бир чақирик, сирли мактубдир.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, Захириддин Бобурнинг бу икки фармони бизнинг давримизда ҳам қимматини йўқотган эмас. Бу фармонларга 500 йилдан ортиқ вақт ўтди. Пекин бугун ҳам дунё халқлари меҳр, шафқат ва саховатга муҳтожлиги, солиқлар адолатли бўлиши лозимлиги, жамиятни ичкиликка муккасидан кетган кишилардан асраш, уларни инсофга чақириш давом этаётган экан, Бобурнинг «икки азиммуш-шаън» фармони шу иллатлар-дан халос этиш учун хизмат қилаверади.⁵⁰

Буюк шоҳ Бобур Ҳиндистонда темурийларга хос улуг бунёдкорлик анъаналарини давом эттирди: мухташам қасрлар тиклаш, ариқ-каналлар қозиш, бог-роғлар бунёд этиш, адабиёт, илмфан ривожига ҳомийлик қилиш, элни адолат билан бошқариш сингари фазилатлар кейинчалик Ҳиндистоннинг буюк фарзандлари томонидан чинакам ижобий баҳоланди. Ҳиндистоннинг буюк донишманд фарзанди, давлат арбоби Жавоҳир-лаъл Нехру ўзининг «Ҳиндистоннинг очилиши ва —Жаҳон тарихига бир назар» асарларида Захириддин Муҳаммад Бобур ҳақида самимиятга тўлиқ ушбу фикрларни изҳор этган:

«Бобур — дилбар шахс. Уйғониш даври ҳукмдорининг ҳақиқий намунасидир. У мард ва тадбиркор одам бўлган.»

Бобур ўта маданиятли ва жозибали инсонлар орасида энг етук инсонлардан бири эди. У мазҳабпарастлик каби чекланишдан ва мутаассибликдан йироқ эди... Бобур санъат ва, айникса, адабиётни севарди".

ЗАҲИРИДДИН МУҲАММАД БОБУР ВАТАНПАРВАР САРКАРДА

Холиқов И.Р.

Бухоро давлат университети ҳарбий таълим факультети ўқитувчиси

Шоҳ ва буюк саркарда, динига, миллатига содиқ фарзанд ҳамда нозик қалб эгаси шоир Захириддин Муҳаммад Бобур мирзонинг серқирра ижоди, уни буюкликка етаклаган ҳарб юришлари, ханузгача тарихчи олимлар, шоирлар томонидан ўрганилиб келинмокда. Бобур мирзо ҳаётини ўрганар эканмиз, газал мулкининг султони мир Алишер Навоидан кейин унинг ижодини давом эттирган маҳоратли шоир ва ёзувчи бўлсада, рубоийнависликда Навоий билан тенг беллаша оладиган шахс кўз ўнгимизда намоён бўлади. Захириддин Муҳаммад Бобур ўзининг ҳарбий юришлари билан ҳозирги кунга қадар барча авлодлар учун ўрнак бўладиган шахс сифатида эътироф этилади.

⁵⁰ Ҳасан Қудратуллаев Бобур давлатчилигини безаган фармонлар//e-tarix.uz.

Бобур умрининг охирига қадар ватан туйгуси ва согинчи билан яшаган ватандошимиз сифатида тилларда дoston бўлади. Бобур лирикасида ватан мавзуси алоҳида ўрин тутди. Унинг ҳар бир мисрасида ватан согинчи, ватанга бўлган муҳаббат яққол намоён бўлади. Жумладан:

Кўпдан бериким ёру диёрим йўқдир,
Бир лаҳза-у бир нафас қарорим йўқдир,
Келдим бул сари ўз ихтиёрим бирла,
Лекин боруримда ихтиёрим йўқдур.

Ушбу мисралардан кўринадики, Бобурнинг қалбида ватан ва яқинлар согинчи, қанчалик тугён сифатида жўш уриб туради. Аммо, Бобурнинг саркардалиқ маҳоратида ҳам она юртга бўлган муҳаббат, миллати ва динидан қатий назар оддий халқнинг ҳаётига шох, саркарда сифатидаги масъулиятини кўришимиз мумкин. Бу борада гапирганимизда, унинг мардлиги, жасорати Темурийзодаларга хос эканлигини яққолроқ ҳис этамиз.

Унинг ҳаёти ва адабий фаолияти Мовароуннаҳрда сиёсий ҳаёт ниҳоят мураккаблашган, феодал гуруҳларнинг бошбошдоқлик ҳаракатлари авжига чиққан ва Темурийлар давлатининг инқирози давом этаётган бир даврга тўғри келган эди. Бундай мураккаблиқлар инъикосини «Бобурнома»да кўрган бўлсак, шоир руҳиятида қандай акс этгани эса, унинг шеърларида намоён бўлади. Мовароуннаҳрни бирлаштиришга уринишлари натижа бермагач, Бобур руҳан қийналган, амалдорларнинг хиёнатлари таъсирида умидсизликка тушган кезлардаги кайфияти шеърларида акс этган. Кейинчалик ўз юртини тарк этиб, Афғонистон ва Ҳиндистонга юз тутганда Бобур шеърлятида Ватан туйгуси, Ватан согинчи, унга қайтиш умиди мавж ура бошлади.

Толеъ йўқки жонимга балолиг бўлди,
Ҳар ишниким, айладим хатолиг бўлди,
Ўз ерин қўйиб Ҳинд сори юзландим,
Ёраб, нетайин, не юз қоролиг бўлди.

Бобурнинг бутун ҳаёт фаолиятига назар ташлайдиган бўлсак, саркарданинг доимий равишда юртини қўмсаши, Ватанига бўлган муҳаббати ижодида акс этиб келиши яққол намоён бўлиб туришига гувоҳ бўламиз.

Бобурнинг жанглардаги маҳорати гарбу шарқда ханузга қадар ўрганилиб, баҳсу – мунозараларга сабаб бўлиб келади. Айниқса Иброҳим Лўдининг юз мингга яқин аскар ва ярим минг ҳарбий филлари билан Панипат шаҳри яқинидаги жангда қилган галабаси Бобурнинг нақадар буюқ саркарда эканлигини яна бир қарра намоён этади. Бор-йўғи ўн икки мингга яқин қўшиннинг бундай галабага эришиши жуда мушкул эди. Бобур ютуқларида саркардалиқ тажрибасини етакчи ўринда кўрсатиш мумкин. У ҳарбий санъат сирларини нафақат дўстларидан, балки душманларидан ҳам ўрганган эди. Иброҳим Лўди билан жангида энг катта ютуқларидан бўлган ўқ отар тўпларни Шох Исмоилдан ўрганган бўлса, тўлғама ишлатишни ашаддий ёвлари Шайбонийхон ва Убайдуллахон тажрибасидан ўзлаштирган. Ҳар бир саркардада бўлгани каби, Бобурда ҳам жангларда бир қанча маглубиятлар бўлган эди. Бироқ, Бобур ҳар бир маглубиятида йўлга қўйган хато ва камчиликларини кейинги жангларда ўз фойдаси учун ишлата олган. Жумладан, Лўди билан жанг қилиш учун бешта дарё ювиб турадиган Панжоб шаҳридан ўтиб борар экан, қўшинини бегона ўлканинг ботқоқликлари-ю касалликларидан беъзиён олиб ўтади. Шу ўринда Панипат шаҳри яқинидаги курашда, Бобур мирзонинг жанг учун тўхтаган майдони ҳам кучли режа асосида танланган эди. Уч томони ҳам беркитилган кенглик, яъни орқа томонида ботқоқликлар ва чангалзорлардан катта қўшиннинг ўта олмаслиги аниқ бўлса, ўнг томонида

Жамна дарёси, чапда эса Панипат шаҳрининг зич жойлашган аҳолиси уни ёвдан химоя қилар эди. Бундан кўриниб турибдики, Лўдини фақат тўғридан кутиш мумкин. Лекин, салкам ўн баробар катта куч билан келаётган қўшинга ўқотар аравалар ва пистирмалар билан туриб бериш жуда қийин эди. Бобурнинг турли жойлардан келган кўп миллатли аскарлари ҳам унинг ҳарбий тажрибасига ишонишган, акс ҳолда муқаррар ўлим билан юзлашмаган бўлар эди. Бобурнинг ушбу сифати, саркарданинг қўшинини қанчалик ишонтириш қобилиятига эга эканлигини кўрсата олади. Бобур жанг олдидан аскарларини машқ қилдираётган саркардаларга: “Машқ пайтида навкарларни аяманг, ҳозир уларни аясангиз, жангда маглуб бўлиб ўлиб кетур”, дея кучли машқ қилдиришга ундар эди. Саркарданинг аскарлар жанговар тайёргарлигига бундай қарашлари, замонавий армияларда ҳам кенг қўлланилиб келинадиган тажриба эканлигини гувоҳи бўламиз. Жумладан: “Ўқув – жанговар фаолият қанчалик қийин кечса, жангда аскар шунчалик енгиллик билан ҳаракат қилади” деган пурмаъно ибора кенг қўлланилади.

Бобур, барча бўлажак жангларда ишончли одамлари билан жангга кирар эди, жангга кирган барча одамларига ишонар эди. Бу қондани саркарда бутун ҳарбий фаолиятида дастуриламал сифатида қўллаб келган. Саркарданинг барча жангларида малакали лашкарбошилари ва ўгли Хумоюн елкадош бўлишган. Бу унинг галабалари асоси эди. Ҳиндистон шоҳи Лўди билан бўлган жангда ҳам Хумоюнга қўшиннинг ўнг томонини ишониб топширган, унга Хўжа Калонбек, Ҳиндубек сингари маҳоратли саркардалар ҳамроҳ бўлган. Бобур Лўдининг кўп сонли қўшинига уч томондан ҳамла қилиб, очиқ марказдан эса етти юзта ўқ отар қурилмалар билан ҳужум қилган эди. Тўпларнинг ваҳимали овозидан, ҳамда оловли аравалардан чўчиган жанговор филлар эса, сафни бузиб ҳар тарафга қочади. Улар орасида Иброҳим Лўдининг оқ фили ҳам бўлиб, у жанг майдонида ҳалок бўлади. Ушбу ходиса, ганим барча қўшинларини саросимага солишга олиб келди. Бобур қанчалик юксак галабага эришган бўлишига қарамасдан, илгари замонларда учраган саркардалардан фаркли ўлароқ, маҳаллий аҳолини аскарлари томонидан талон – тарож қилишга, уларнинг анъана ва урф-одатларини оёқ ости қилишга йўл қўймайди. Бу ҳаракатлари билан Бобур, ўзининг нақадар олийжаноб шахс эканлигини намоён қилади. Ҳатто, Лўдийнинг онаси малика Байдага ҳам шавкат қилди. Ваҳоланки, у Бобурнинг ўлимига сабабчи бўлади. Шу тариқа Бобур мирзо Ҳиндистон заминида бобурийлар сулоласига асос солган буюк саркарда сифатида нафақат юртимизда, балки гарбу шарқда, ҳатто Ҳиндистоннинг ўзида ҳам тан олиб келинади. Бу иссиқ ўлкада яшар экан, қурилиш, маданий ва маърифий соҳага катта эътибор қаратади. Мамалакатдаги баъзи инсон ҳуқуқларига зид бўлган, эри ҳалок бўлса, хотини ҳам тириклигича алангада куйдириш сингари одатларга чек қўяди.

Қиска бир вақт ичида, Бобур Ҳиндистонда сиёсий муҳитни барқарорлаштириш, Ҳиндистон ерларини бирлаштириш, шаҳарларни ободонлаштириш, савдо-сотик масалаларини тўғри йўлга қўйиш бог-роғлар яратиш ишларига ҳомийлик қилди. Ҳиндистонни ободонлаштириш, унда ҳозиргача машҳур бўлган меъморий ёдгорликлар, боглар, кутубхоналар, карвонсаройлар қурдириш, айниқса, унинг ўғиллари ва авлодлари даврида кенг миқёсга ёйилди. Ҳиндистон санъати ва меъморчилигига Марказий Осиё услубининг кириб келиши сезила бошлади. Бобур ва унинг ҳукмдор авлодлари ҳузурда ўша даврнинг илгор ва зехни ўтқир олимлари, шоирлари, мусиқашунослари ва давлат арбобларини мужассам этган мукамал бир маънавий-руҳий муҳит вужудга келди.

Бобурийлар давлатидаги маданий муҳитнинг Ҳиндистон учун аҳамияти ҳақида Жавоҳарлал Неру шундай ёзган эди: “Бобур Ҳиндистонга келгандан кейин катта силжишлар юз берди ва янги рағбатлантиришлар ҳаётга, санъатга, архитектурага тоза ҳаво бахш этди,

маданиятнинг бошқа соҳалари эса бир-бирларига тутшиб кетди”. Бундан ташқари “Ҳиндистоннинг кашф этилиши” китобида Жавоҳарлаъл Неру Бобур ҳақида ушбу сўзларни эътироф этган: “Бобур дилбар шахс эди. Уйғониш даврининг ажойиб султони, кучли, тадбиркор киши бўлиб, санъатни, адабиётни, гўзалликни севарди”.

“Бобурийлар сулоласи” Ҳиндистонда 300 йилдан ортиқ ҳукмронлик қилишди. Ватандошмиз ва унинг авлодлари томонидан ўзга юртларда амалга оширган эзгу ишлари, қолдирган маданий меърослари, жаҳон цивилизациясида алоҳида ўринга эга. Асрлар оша, Бобурийлар томонидан Ҳиндистон ўлкасида барпо этилган бинолар барча миллат эгаларини қол қолдириши бунинг яққол натижаси сифатида қаралади. Бобурийларнинг Ҳиндистондаги амалий ишлари, инсонпарварлик, ватанпарварлик, диний бағрикенглик каби сифатлари ўзбек миллатининг бошқа миллатдан ажралиб турувчи хислатлари эканлигини ўзга юртларда намоён этиб келмоқда. Асрлар ўтади, бироқ ўзбекнинг буюк сиймоси, жаҳон тарихи зарварақаларида олтин битиклар билан битилган ҳолида мангу ўчмас из қолдирган шахс сифатида қайта ва қайта ўрганилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Жавоҳарлаъл Неру - Ҳиндистоннинг кашф этилиши китоби.
2. Ёқубов Х., Заҳириддин Муҳаммад Бобур, Тошкент, 1949. Ҳасанов С., Бобурнинг Аруз рисоласи, Тошкент, 1981.
3. Ҳасанхожа Нисорий, Музаққири аҳбоб, Тошкент, 1993.
4. Нуритдинов М., Бобурийлар сулоласи, Тошкент, 1994.
5. Азимжоновна С., Заҳириддин Муҳаммад Бобур, Мақолалар тўплами, Тошкент, 1995.
6. Файзиев Т., Заҳириддин Муҳаммад Бобур ва унинг авлодлари, Тошкент, 1996.

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBURNING HARBIY YURISHLARI

Jumayeva L.I.

Buxoro viloyati xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti o'qituvchisi

Movarounnahr 15-asr oxirida o‘zaro nizolashayotgan temuriy shahzodalar yoki mulkdor zodagonlar boshchilik qilib turgan, deyarli mustaqil bo‘lib olgan ko‘pdan ko‘p viloyatlarga parchalanib ketgan edi. Movarounnahr taxti uchun kurash avjga chiqqan, turli siyosiy fitnalarni uyushtirilmoqda edi. Buning ustiga Umarshayx Mirzoga tobe bir necha bek va hokimlar yosh hukmdorga (Boburga) bo‘ysunishdan bosh tortadilar. Ularning ayrimlari Boburning ukalarini yoqlasa, ba‘zilari mustaqillik da‘vosini qiladi, yana boshqa birlari Boburga raqib, boshqalari amaki, tog‘alariga qo‘shilib, uni jismonan yo‘qotish payiga tushadi [2, 4]. O‘z amakisi va tog‘asi bo‘lmish Sulton Ahmad Mirzo bilan Sulton Mahmudxon xurujlarini daf qilgan Bobur hukmronligining dastlabki 2-3-yilida mavqeyini mustahkamlash, bek va amaldorlar bilan o‘zaro munosabatni yaxshilash, qo‘shinni tartibga keltirish, davlat ishlarida intizom o‘rnatish kabi muhim choratadbirlarni amalga oshiradi. Boburning dastlabki siyosiy maqsadi Amir Temur davlatining poytaxti, strategik va geografik jihatdan muhim bo‘lgan Samarqandni egallash va Movarounnahrda markazlashgan kuchli davlatni saqlash, mustahkamlash hamda Amir Temur saltanatini qayta tiklashdan iborat edi.

Bu paytda, qisqa muddat ichida Samarqand taxtiga uchinchi hukmdor kelgan edi. Sulton Ahmad Mirzo vafoti (1494-yil iyul) dan keyin taxtga o‘tirgan Sulton Mahmud Mirzo Samarqandda